

Könyvismertetés.

Az én hitvallásom. Irta Dr. Hatala Péter. Budapest, 1875. 8-r. (IV—179. l.) Ára 1 f. 50 kr.

Olvasóink bizonyára emlékezni fognak arra a fontos eseményre, hogy a pesti kir. egyetem tudós bölcsészeti tanára, lelke meggyőződése által indítva, egyházunk kebelébe lépett. Fontosnak nevezhetjük ez eseményt azért, mert Dr. Hatalában egyházunk egy kitűnő, tudományos férfit nyert. Fontos főleg azért, mert őt saját benső erős meggyőződése vezette sorainkba. De fontos azért is, mert ez esemény tisztán jelzi azt a vallási válságot, a melynek küszöbén állunk, s a melyet lehetetlen hogy minden gondolkozó ember ne érezzen.

Egyébiránt a jelenleg érzett válság nem az egyedüli az emberiség fejlődése folyamában. Közös ez minden korrallal. Minden korrall állottak elő új fejlődési mozzanatok, a melyek a társadalmi, vallási és politikai életet áthatották, s egy-egy új átalakulást hoztak létre. Ily válságokat látunk eléállani a philosophiában Thales-től elkezdve mindaddig, a míg az Hellásból Rómába költözött, s végre Alexandriában letelepedett. Ily válságokat veszünk észre a judaismusban Mózes-től kezdve a kabbalistika fejlődéséig, s a régi műveltség hanyatlása után a mysticismus és theurgia keletkezéséig. Hasonló válság készítette el Jézus korát a legmagasztosabb erkölcsi és vallási ujjászületésre, a minő csak valaha létrejöhetett. Hasonló válság szülte a reformációt, s a 17-dik és 18-dik évszázak vívmányait.

E válságok onnan keletkeztek, hogy a mint az emberi ész a gondviselés tökélyre vezető kalauzolása mellett fejlődött, a mint a tudományok újabb és az eddigi vívmányokkal ellenkező eredményeket mutattak fel, az értelmet többé nem elégítette ki az eddigi nézetek, vallási és tudományos rendszerek értelmetlensége; nem tűrhette tovább azok uralmát.

Ma is hasonló válság küszöbén állunk. A történet, a természettudományok, a gondolkodás, s általában a tudás minden ága ismét oly eredményeket mutatnak fel, a melyek a hagyományos dogmák állításaival homlokegyenest ellenkeznek. Az emberi ész ismét új vallási alapot keres magának; olyant, a mi a lélek kívánalmainak megfeleljen, s az értelmi haladás jelen fokával öszszhangzásban álljon.

Fájdalom, sokkal önzőbbek ma az emberek és sokkal nagyobb tért foglalt el az ultramontanizmus annál, minthogy az emberek benső meggyőződéseiket, vágyaikat és nézeteiket szabadon és nyíltan kimernék fejezni, s tehetségeikkel a kor által parancsolt vallási regeneráció létrehozásán munkálnának. Annál inkább megérdemli tehát minden jó ember becsülését az, a ki nézetei változtatással benső meggyőződésének nyíltan kifejezést ad, s bátran sorompóba áll azokkal, a kik az övéivel azonos igazságok terjesztésében küzdenek 300 év óta. Ez öszszintéséért és bátorságért tudjuk mi nagyra becsülni Dr. Hatalát. Szerintünk ő másként nem tehetett. Neki, ha az unitarizmussal azonos vallási igazságok felőli meggyőződésre jutott, ez volt a köteleessége.

Midőn Dr. Hatala a fenn jelzett válság érzetében saját benső meggyőződése által vezetettve hozzánk csatlakozott, egyszersmind egy alapos és teljesen a kor színvonalán álló könyvet adott nyilvánosságra a kezünk alatti munkában. Ebben legelőbb is jelzi a jelenleg valósággal létező és minden gondolkodó ember által érzett vallási krízist. S miután kimondja, hogy a mai értelemmel felruházott ész többé nem tekintheti a századok hosszu során, őseredeti egyszerűségéből kivetkeztetett, s most már politikai eszközé profánált kereszténységet oly vallásos elemnek, a melylyel szent békében párhuzamosan egy közös célra, az emberiség boldogítására, közreműködhessék: ennél fogva a hivatalos egyházak dogmáitól vissza kell térni Jézusnak ősi eredeti, tisztán vallásos kereszténységére; mert a hivatalos egyházak vallási felfogása nem azonos Jézus felfogásával, hanem későbbi fejlődés.

A jelen helyzet feltüntetése és az abból való egyedül biztos kibontakozás útjának felmutatása után tárgyalás alá veszi a hivatalos egyház állításait, dogmáit. Felmutatja, hogy a római egyházban az utóbbi vátikáni zsinat óta két csalhatatlanság létezik. Az egyik a püspökök egyetemének csalhatatlansága. A másik a pápa csalhatatlansága, a mi azonban az elébbit elnyelte, nem ugyan ugy,

a mint Saturnus elnyelte gyermekét, hanem mintha a gyermek nyelte volna el Saturnust. Szerinte a pápa csalhatatlansága nem egyéb a jó Isten vakmerő ingerlésénél; nem egyéb oly dogmánál, a melynek alkotásával a szent lélek magát megkorrigálván, kimondotta, hogy nem volt igaz, a mit eddig az egyház a csalhatatlanságra nézve tanított. Tehát a római egyház e tekintetben eretnokség bűnébe esett. S ebből azt a helyes következtetést húzza ki, hogy „a mely egyház dogmáit eként másítja, soha sem lehetett csalhatatlan“.

Ezután a római egyháznak, a görög nem-egyesült, lutheránus, kálvinista és az ó szövetségre vonatkozólag a zsidó egyházzal is közös hitcikkét, az ihletés tanát veszi vizsgálat alá. Kifejti az ihletésnek az egyház dogmái szerinti értelmét. S miután kimutatja, hogy a római és protestáns orthodoxia ma már nem ragaszkodik többé az ezelőtt 200 évvel még teljes érvényben volt szószerű ihletési elmélethez, eléadja négy pontban azokat a módosításokat, a melyeket az elv épségben tartása mellett az orthodoxia theologusai megengednek. Végül pedig alapos bibliai kritikával bémeggyőzteti, hogy egy oly iratgyűjtemény, a melynek egyes könyvei egymással, sőt ugyanazon könyv egyes helyei egymással annyira ellenkeznek, miként ez a bibliánál tényleg fennáll, nem jöhetett létre közvetlen isteni diktálás következtében. Ennélfogva a biblia ihletése semmi sem egyéb, mint a tanító egyháznak, a pápának és püspököknek százados tévedése. Innen mi a bibliának értékét nem kiscsökkentjük, ha annak valódi értékét mutatjuk meg, s ugyanazon történeti kritikával vizsgáljuk, a melyet bármi más könyvre alkalmazunk.

A hierarchia jogzimeinek alapos és beható tárgyalása után a messiási eszmére tér. Kimerítő adatok alapján felmutatja, hogy a messiási eszme nem csupán a zsidó nép sajátja, hanem közös az őskor összes népeivel. Felmutatja ez eszmének Jézus korában való alakját és tartalmát, Fel magának Jézusnak messiási eszméit. S kimutatja, hogy ez eszme egészen természetesen hozta létre a messiás viszzatértében, az ő ezer éves országlásában való hitet és az antikrisztus eszméjét.

Szerző a legnagyobb fejezetet művében az ő s bűn és a megváltás tanainak szentelte. Mintha maga is érezte volna, hogy e két tárgy volt az, a mi az atyákat a legrégibb időtől fogva leginkább foglalkoztatta. E tanok alapos vizsgálata és bírálata

rendjén kimutatja, hogy az egyház e tanokra nézve is éppen úgy tévedett, mint az ihletés elvére nézve. S azt mondja, hogy az emberben a hierarchia állításai daczára is van isteni, alkalmas a jóra; s bár a dogmatismus és egyéb hierarchikus intézvények megbénították a Jézus tiszta morálját, — mindazáltal a mi szép és nemes történet Jézus fellépése óta, az ő moráljának, s az ember jóra való tehetségeinek és szabad akaratának eredménye.

A megváltás tana után önként következik a megváltó személye. Hogy ki volt Jézus? e kérdésre alapos történeti bírálattal mutatja ki, hogy a synoptikusok és a cselekedetek könyve őt csupa embernek tekintik és semmit sem tudnak az orthodox egyházak által Jézusnak tulajdonított istenségről. E kérdéssel kapcsolatban tüzetesen tárgyalja a szent háromság titkát. Kimutatja a háromságnak alakí és tartalmi tekintetben lehetetlenségét, hihetlenségét és a szentírással ellenkező voltát. S kimondja, hogy „az észszel így homlokegyenest ellenkező dolgokat elhigyjünk, az Uristennek magának kellene nyilatkoznia“. Minthogy pedig az Isten e tekintetben soha semmi nyilatkozatot nem tett: inné önként következik, hogy a háromság a kijelentésnek nem alkotó része, s következőleg nem egyéb az egyház oly tévedésénél, amelybe az orthodoxia előbbi tévedései által sodortatott belé. Bizonyítja ezt az, hogy a mint ez és evel rokon eszmék az egyházban felmerültek, azonnal az egész kereszténység java tiltakozott a ker. vallásba bécsusztatott visszaélések, idegen tanok ellen, a mint ezt a monarchianusok, áriánusok hitvitái mutatják.

Jézus emberi voltának alapos bébizonyítása után eleven vonásokban tünteti fel Jézusnak vallását. Szerző ennek alapját „az Isten és ember közötti közvetlenségben“ találja. S általában Jézust a vallás alanyának és nem tárgyának állítja elének. Igen helyesen; mert az a nézet, a mi Pál apostolnál szembetűnik, s a mi Jézust a vallás tárgyának tünteti fel, nem egyéb a jézusi vallástól való eltérésnél. Szerző szerint Jézus nem állított fel papi uralmat; de állított fel két szertartást: a keresztséget és uri vacsorát.

A fennebbickben szerző kimutatván az uralkodó egyházak nézeteinek az őskereszténységgel való ellenkezését, rátér és előadja, hogy milyennek kell lenni a jövő egyházának; minő alapon kell felépülnie és minő viszonyban kell állania az államhoz.

Szerinte — igen helyesen — az állam biztosítsa és őrkdjék a közmorál felett; de engedjen teljes autonomiát a vallásfelekezeteknek, teljes lelkiismereti, vallási szabadságot polgárainak. S miután minden felekezetben van maradó orthodox párt és haladó párt, a haladó párt egyesüljön az unitáriusokkal, a kik a vallásban azt az álláspontot foglalván el, a melyre a theologiai szabad kutatás emelkedett, s a melyen a nagy protestáns egyház kiváló tudósai állanak, már ennél fogva megvan a kellő szellemi kapocs közöttök. Szerző e szabad irányu és haladó szellemü elemekből ohajt egy független magyar nemzeti egyházat, autonomikus szerkezettel, az államtól függetlenül. A szertartások nyelvére nézve — szintén helyesen — megkívánja, hogy az isteni tisztelet minden községben a község nyelvén történjék. A mi magokat a szertartásokat illeti, e tekintetben szerző tágas tért kíván engedni a helyi szokásoknak és eltéréseknek. A hívök lelki szükségéit mi is a legfőbb dolognak tartjuk. Azt azonban nem tartjuk öszszeférhetőnek egy nagy nemzeti egyház egységének eszméjével, hogy minden egyes vidék szokása és nézete döntő befolyást gyakoroljon a külsőségre. Ez által veszélyeztethetnök a ker. vallás tisztaságát. De mig e tekintetben lehetőleg egységet óhajtunk; másfelől épen oly melegen osztjuk szerzőnek azt a kívánságát, hogy a költészet az isteni tiszteletbe visszahozassék. Csakhogy mi e költészetet csupán a zenére és énekre terjesztenök ki.

Ily úton látja szerző elérhetőnek a jelen vallási krizisból való kibontakozást, és a jézusi kereszténységgel azonos unitarismus által vallott elveken tartja lehetségesnek egy nagy nemzeti egyház megalapítását. Valódi reform másként nem is gondolható.

A mily érdekeltséggel vettük kezünkbe szerzőnek kezünk alatti munkáját, épen oly gyönyörrel és lelki élvezet érzetével tesszük le. Részünkröl lehetetlen, hogy köszönetet ne mondjunk szerzőnek azért az élvezetért, a mit nekünk alapos, kimerítő és adatokban gazdag művével nyújtott. Ez okból a legmelegebben ajánljuk e művet mindenkinek, a ki a szellemi élvezeteket, a tanulást és az igazság keresését szereti. Szerintünk egy ily nagy becsü munkának egy művelt ember asztaláról sem szabad hiányozni.

Simén Domokos.